

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ РАСКОПКІ НА ГРУПТОВЫМ МОГІЛЬНІКУ ТУРЖЭЦ 2 ПОЛАЦКАГА РАЁНА

Уводзіны. Археалагічная разведка на групавым могільніку Туржэц 2 Полацкага раёна Віцебскай вобласці праводзілася ў маі 2005 г., археалагічныя раскопкі – у жніўні 2006 г. Помнік быў адкрыты ў 2004 г. жыхаром Півяцка Елісеевым Ігарам Андрэевічам. Інфармацыю пра могільнік мы дасцеліліся ад полацкага краязнаўцы Сяргея Мікалаевіча Глушкова і гісторыка Ільва Фёдаравіча Дашко. Трэба адзначыць значны ўнёсак краязнаўцы Сяргея Мікалаевіча Глушкова ў справу вывучэння сямейскага могільніку Туржэц 2 і адкрыццё сінкронных пасяленняў Полаччыны (таворка праякціпнойдзепіжэй).

Ізводзе пісьмовых крыніц сяло Туржэц вядома з 1533 г. [14, с. 131, 196]. У 1624 г. сяло было ўключена ў маёмасць полацкага Барысатлебскага манастыра (Історико-юридические материалы, 1891, с. 286–290). Гэтае сяло знаходзілася непадатэк ад полацкага гасцінца і ў яго можна было трапіць па “дорозе добровольной стародавной, якая ідзе зь гостинца Полоцкого вправо до Гомля и до Турца...” [7, с. 349].

Групавы могільнік знаходзіцца на адлегласці 0,3 км на ўсход ад вёскі Туржэц 2 Полацкага раёна на вясковых могілках. Вёска Туржэц 2 (мясцонна з’ява Турэц) знаходзіцца паміж азёрамі Шчыпы і Янова за 20 км на поўдзень ад Полацка і за 2 км на ўсход ад шляху Полацк–Летувь (мал. 1).

Могілікі нараслі старымі соснамі з падлескам у выглядзе лісцевых дрэў і кустоў. Пад кіраўніцтвам старшага выкладчыка Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта Тоўбаса Аляксандра Кашчэйшчывіча быў зроблены геадэзічны план могільніка.

Старажытнае пахаванні размешчаны ў цэнтры сучасных вясковых могілак, бліжэй да іх усходняй частцы, на плошчы каля 0,32 га (агульная плошча 1,6 га). Гэтыя могілкі з чатырох бакоў бакоў абкружаны групавымі дарогамі і з’яўляюцца пераважна сасновым лесам, месцамі – у цэнтральнай частцы – са пчытллівым лісцевым падлескам.

Старажытныя могілкі размешчаны радамі па шчырку паўднёвы-заход – паўночны-ўсход (мал. 2). Рады могілак размешчаны шчыльна адзін да аднаго. Пахаванні ўяўляюць сабой выгнутыя па шчырку паўднёвы-ўсход – паўночны-заход ладдзевідныя агароджы з камяніў, дужэйшай каля 1,5–2 м, шырэйшай каля 1 м. Памеры камяніў у сярэднім каля 0,4 м, асобныя – больш 1 м. З паўночна-заходняга боку, як правіла, размешчаны вялікі камень з сярнянай сімвалікай, выявай крыжоў, крыжа ў паўколі. Усе

выявы высечаны па камянях, барознамі глыбінёй 1–2 см. Найбольш адметныя камяні з выявамі былі занесены на план могільніка і пазначаны імямі назвамі “Тамга” (мал. 3), “Князь” (мал. 4), “Крыж-сфера” (мал. 5), “Крыж у крузе” (мал. 6), “Крыж з шавершпам” (мал. 7), “Камень-крыж” (мал. 8), “Лякачы камень-крыж” (мал. 9). І адкроелім, што гэтыя назвы ўмоўныя і не маюць сувязі з фалькстормым матэрыялам. Асобна зафіксаваны ахвярнік, ракіліты пашлоу (мал. 10).

Удалося дакладна вызначыць 12 радоў пахаванняў з рознай ступенню захаванасці, якія размешчаны ў цэнтральнай частцы могільніка, пачынаючы ад рада размяшчэння пахаванняў раскопа 1 да рада, маркіраваным камянішым крыжам № 6. У кожным радзе захаваліся знешнія прыкметы асобных пахаванняў, як правіла, па наўнасці вялікія камяні з паўночна-заходняга боку кожнага пахавання. Самі пахаванні невыразныя, большасць з іх не мае знешніх прыкмет. На паўночны-заход ад раскопа 1 размешчаны два рады пахаванняў. Гэтыя пахаванні маюць выразныя знешнія прыкметы: захаваліся невялікія насыты аявалінай форма вышышэй да 0,2 м з некалькімі камянішымі дыяметрам 0,3–0,4 м, размешчаных па краю насыпаў. Агульная колькасць такіх пахаванняў – 21 (разам з трыма, якія трапілі ў раскоп 1).

На могілках праяўляюцца хваць памерных, таму існуе рэальная пагроза знішчэння старажытных пахаванняў.

Археалагічныя раскопкі.

Раскоп 1 быў размешчаны ў паўночна-ўсходняй частцы могілак. Раскоп 1 меў памеры 3 x 3 м, падзелены на 9 квадратаў 1 x 1 м. Зроблены на месцы трох пахаванняў, агароджых вялікімі камянішымі, пры гэтым у бакавых пахаваннях адна сценка з’яўляецца агульнай з цэнтральным пахаваннем (мал. 11). Цэнтральнае пахаванне маркіруе вялікі камень з выявай пашлома дружаліка, умоўна абазначаны як “Князь” (мал. 4). Раскоп арыентаваны па накірунку размяшчэння пахаванняў, г. зн. практычна па лініі ўсход-заход з невялікім адхіленнем каля 22° на поўнач (мал. 11).

Цэнтральнае пахаванне вылучаецца вялікімі памерамі як камяніў у агароджы, так і агульнай плошчай: памеры лісцяга края каменнай агароджы 1,7 x 1,4 м. Камяні выкладзены ў форме аявалі, усяго зафіксавана 12 вялікіх камяніў, памерымі, у сярэднім, 0,2 x 0,3 м. Сярод іх трапілі і па большасці камяніў адсутнічаюць. Камяні ўзвышаюцца над зямлёй на вышыню ў сярэднім каля каля 0,3 м. З заходняга боку

размяшчаны вялікі камень з выявай шалома дружынніка. Пра тое, што на гэтым камяні адлюстравана выява менавіта шалома сведчаць характэрныя дэталі: выгнутая ўгару форма знона, наіўнасць наіснак і круглых барміт для абароны пушай, а таксама і зв. "яблыка" на шыце. Такія шалома яшчэ маглі выкарыстоўвацца ў Вялікім княстве Літоўскім у XIV–XVI стст. [1, с. 7] Камень узвышаецца на 1,1 м ад дзённай паверхні, мае памеры асновы 0,5 x 0,6 м. Выява шалома арыентавана на захад і была занесена на планісім баку камяні. Пры гэтым паверхня каменя, на якой высечаны малюнак шалома, мае сляды папярэдняй апрацоўкі (як мінімум яна шліфавалася).

З усходняга боку цэнтральнага пахавання пастиўлены вялікі камень прамавугольнай у сярэдняй формы. Выявы адсутнічаюць. Гэты камень узвышаецца на 0,3 м ад паверхні зямлі. Унутры каменнай вокладкі насып не зафіксаваны. Пахаванне маркіравана № 3 (паверхне чарговага расчыстка і летых паршткаў). З паўночнага боку размяшчана пахаванне, якое мае памеры па знешняму краю каменнай агароджы 2,5 x 1,1 м (мал. 11). Каменні выкладзены ў форме аяла. Паўночная сценка глыба пахавання агульная са сценкай цэнтральнага пахавання. Каменныя вокладкі ўтвораны 13 камянямі (разам з камянямі цэнтральнага пахавання). Аднак памеры камяней тут меншыя, у сярэднім каля 0,2 x 0,2 м. Выявы на камянях адсутнічаюць, таксама як і сляды апрацоўкі. Камень узвышаецца на 0,1–0,2 м ад паверхні зямлі. У заходняй частцы размяшчаны вялікі камень памерамі асновы 0,5 x 0,6 м, які ўзвышаецца над паверхняй зямлі на 0,7 м. З усходняга боку размяшчаны камень, які мае памеры 0,4 x 0,3 м і узвышаецца над паверхняй зямлі на 0,2 м. Унутры каменнай вокладкі насып не зафіксаваны. Пахаванне маркіравана № 1.

З паўночнага боку ад цэнтральнай магілы размяшчана пахаванне, якое мае памеры па знешняму краю каменнай агароджы 2 x 1 м (мал. 11). Паўночная сценка гэтай пахавання агульная са сценкай цэнтральнага пахавання. Каменныя агароджы ўтвораны 2 вялікімі камянямі, памерамі 0,7 x 1 м, 1,2 x 0,4 м і 4 камянямі меншага памеру, з якіх 2 утвараюць агульную сценку з цэнтральным пахаваннем. Памеры меншых камяней у сярэднім каля 0,2 x 0,2 м. На двух вялікіх камянях зафіксаваны выявы крыжоў, адзін крыж мае перакрываючы на трох пераходных калясах. Сляды апрацоўкі форм камяней не заўважаны. Камяні ўзвышаюцца на 0,1–0,3 м ад паверхні зямлі, вялікія камяні размяшчаны па суттэжым чынам. Камень, маркіраваны нівеліраваўкай 133 выкладзены на зямлю, і плоскім

бокам з выявай крыжа ўверх. Крыж арыентаваны на ўсход. Да гэтага камяня з заходняга боку прыкладзены другі камень (нівеліраваўка адзнака 111), які нахіляўся да камяня асновы і перакрываў 2/3 яго заходняй часткі. На гэтым камяні з заходняга боку размяшчана выява крыжа. Межы пахавання з усходняга боку маркіруе камень дыяметрам 0,35 x 0,2 м, які ўзвышаецца над паверхняй зямлі на 0,14 м (нівеліраваўка адзнака 138). Унутры каменнай вокладкі насып не зафіксаваны. Пахаванне маркіравана № 2.

Пасля здыму дзірвання паверхня раскопа прадставіла сабой сляды-шчыры пласт зямлі, на якім безсістэмна былі размяшчаны вугальныя птыякі каля 0,1 м дыяметрам. Шыст зямлі па глыбіні 0,2 м прадставіла сабой адрасны зярністы пясок жоўтага колеру з птыякамі вугальнікаў дыяметрам каля 1–2 см. Пасля зняцця культурнага пласта на глыбіню 0,2 м камяні былі прамераны і выдзелены з раскопа да заканчэння работ. Сквозь над камянямі былі зафіксаваны кавалкі вугляна памерамі 1–3 см.

Пасля зчыстка паверхні раскопа на ўзроўні пласта 2 (глыбіні 0,2 м ад дзённай паверхні) на адрасным зярністым пяску жоўтага колеру былі зафіксаваны дзве вялікія птыякі цёмна-шэрай зямлі з вугальнікамі. Гэтыя птыякі мелі няправільную выгнутую форму і размяшчаны на накірунку ўсход-захад. Памеры вугальных птыякаў 0,6 x 0,3 м (мяжа кв. 5–6–8–9) і 0,5 x 0,25 м (паўночная частка кв. 5).

У межах кв. 9 зафіксаваны рэшткі драўлянай плаці з чатырма шыкамі, птыякі размяшчаны прыкладна па лініі ўсход-захад. Ад гонак захаваліся сляды карцінечай драўлянай паракні і чатыры птыякі, па два з кожнага боку (мал. 4), такім чынам, прыкладна дзужыцца птыякі былі каля 0,7 м, дыяметр каля 0,1–0,15 м. З усходняга краю птыякі, каля шайкоў, на паўкруглым рэзмяшчэнні плаці зафіксавана круглая літва вугальна дыяметрам 0,05 м. Аднагацімны літвы вугальна адзначаны на мяжы кв. 4 і 7 (2 шт.), у другіх кв. 5 (2 шт.) і на ўсходняй частцы кв. 8 (1 шт.). Таксама ў межах кв. 5 зафіксавана 8 літваў цёмна-шэрай зямлі, дыяметрам 0,05 м, 1 літва цёмна-шэрай зямлі зафіксавана ў заходняй частцы кв. 8. У межах паўночнай частцы кв. 3 зафіксавана птыяка цёмна-шэрага зярністага сулеску, памерамі 0,5 x 1 м.

Практычна ў цэнтры кв. 8 была знойдзена ніжняя скіявіца (мал. 11), якая палеааля мужчыне сталага ўзросту (вызначылі антрапалага, старшага выкладчыка ЦДУ Волгі Антонаўны Гмяльончык). Штых слядоў пахавання на гэтым узроўні зафіксаваны не было.

У межах пласта 2 была знойдзена асноўная частка керамікі раскопа 1. Гэта былі кавалкі гаршчковай XVI–

XVIII стст. (мал. 12) Цялыя вырабы адсутнічалі. Большая частка керамікі была знойдзена ў межах цёмна-шэрага шаста зямлі кв. 3. У кв. 8 на мяжы пл. 2–3 быў зафіксаваны рошткі гаршчкі XVII – першай паловы XVIII стст. (захаваліся донца, частка сценак і кавалак вены) (мал. 12: 4, 9). Гаршок аздоблены хвалістым арнамантам. На месцы гаршчкі зафіксавана лінга цёмна-шэрай зямлі з вуглем, дыяметрам 0,3 м) (мал. 13). У кв. 1 у межах шастоў 1–2 былі знойдзены рошткі паліванага гаршчкі другой паловы XIX – пачатку XX стст. (мал. 12: 3). Заўсёды фрагментам керамікі спадарожнічалі лізвы вугладо ў культурным шасте.

Аналігічны характар культурнага шаста захаваліся на глыбіні 0,3 м. Асноўная частка шаста ўтворана аднародным зярністым пяском жоўтага колеру (мал. 13). Над цэнтральным пахаваннем на мяжы кв. 1, 4, 7 – 2, 5, 8 і 2, 5, 8 – 3, 6, 9 зафіксаваны таласт цёмна-шэрай з вуглем зямлі ў выглядзе прамавугольнага памерамі 1,4 x 2,2 м, размешчанага на паўрунку разматанай сеткі цэнтральных квадратаў. Таўшчыня “сценік” гэтай фігуры вагаецца ад 0,2 да 0,4–0,6 м. У гэтым пласте цёмна-шэрай зямлі на мяжы кв. 5 і 6 зафіксаваны лізвы вугладо нязвычайнай формы, памерамі 0,4 x 0,6 м. Аналагічная лізва размешчана ў межах кв. 3 (яго паўночна-ўсходняя частка). У паўночнай частцы кв. 2 зафіксаваны два камяні дыяметрам каля 0,2 м, тры камяні дыяметрам да 0,15 м зафіксаваны ў цэнтральнай частцы кв. 1 (нівеліровы адзнакі 167–171). Побач з камянямі кв. 1 знаходзілася паўспаракшленая плаха даўжынёй 0,2 м, шырынёй 0,1 м, яе канцы былі аблішаны. Размешчана па пакарунку поўдзень-поўдня.

У тымсе 3 знойдзены рэшткі гаршчкі (фрагмент разбіраўся ў пл. 2 кв. 8 мяшынна), а таксама ў кв. 4 кавалак тэракутавай кафіі з ракошай, па якой можна датаваць выраб другой паловай XVII – пачаткам XVIII стст. (мал. 14: 1).

Аналагічны характар шаста захаваліся на глыбіні да 0,4 м у межах пл. 4 (мал. 15). Пласт па-ранейшаму складаўся з зярністага пяску жоўтага колеру, у якім прылягалі фіксаванія рошткі спаленай драўлянай канструкцыі. Гэтыя рошткі зафіксаваны ў выглядзе паласы цёмна-шэрай зямлі з лізвымі вугладо дыяметрам 1–3 см. Па ліні мяжы кв. 1, 4, 7 – 2, 5, 8 паласа цёмна-шэрай зямлі неартаўдвая, праходзіць праз увесь раскоп і мае шырыню ў сярэднім 0,2 м. па ліні мяжы кв. 2, 5, 8 – 3, 6, 9 паласа цёмна-шэрай зямлі мае нэрэгулярныя абрысы, у межах кв. 6 зроблена адганіліваанне да паўночнай сценкі раскопа ў межах кв. 6. Аналагічная паласа зафіксавана ўздоўж паўднёвай сценкі раскопа 1 ў межах кв. 4 і 7, максімальная яе шырыня у кв. 4

дасягае 0,3 м. Тое жа зафіксавана каля паўночнай сценкі кв. 3. Усе разам палосы ўтвараюць малюнак прамавугольнага памерам 2,2 x 1,2 м, размешчанага над цэнтральным ралам квадратаў 2, 5, 8. У межах кв. 1, 4, 7 і 3, 6, 9 форму былога драўлянага збудавання вызначаць пяжа. Тым не менш, у межах пл. 4 рэшткі спаленай драўлянай канструкцыі зафіксаваны над усімі трыма пахаваннімі.

У межах кв. 4 пл. 4 знойдзена невялікая колькасць сценак гаршчкоў (пераважна дробныя фрагменты) і трыкі. Крамікі з буйной жэрствой у керамічным цесце датаваны XVI ст. (мал. 14: 9).

У межах пл. 5–6 рэшткі спаленых драўляных канструкцый не зафіксавана (мал. 16). Культурны пласт па-ранейшаму прадстаўлены аднародным зярністым пяском жоўтага колеру з некалькімі рэдкімі лізвачкамі вугладо, дыяметрам 1–2 см. У межах кв. 4 знойдзены кавалкі трыкі (нівеліровы адзнака 216), у кв. 5 – кавалак драўлянай паўспаракшленай плахі памерамі 0,2 x 0,1 м, у кв. 8 – кавалак маічыма, той жа плахі, толькі аблішанай (нівеліровы адзнакі адзведна 193–191), у кв. 9 зафіксаваны два невялікія кавалкі паўспаракшленых драўляных дошак таўшчынёй 3 см, даўжынёй 10–15 см (нівеліровы адзнакі 190).

На ўзроўні пласта 7 па глыбіні 0,7–0,8 м ад дзённай паверхні былі раскрытыя тры пахаванні ў грунах (мал. 17). Пякі гэтых парэшткі паляжалі жывыя на ўзросце больш за 60 год (пахаванне № 1, кв. 1, 4, 7), дзяцінны на ўзросце 4–5 год (пахаванне № 2, кв. 6, 9), мужчына на ўзросце 40–50 год (пахаванне № 3, кв. 2, 5–6, 8–9). В.А. Пямальчык праведзена антрапалагічная экспертыза парэшткаў.

Над дзвюма трутамі (пахаванні № 2 і № 3) зафіксаваны рэшткі спаленага дрва ў выглядзе палосак мушкі даўжынёй 0,4 да 0,6 м і шырынёй каля 0,05–0,1 м (пахаванне № 3) і лізвы вугладо дыяметрам 0,01 – 0,05 м (пахаванне № 2). Рэшткі спаленага дрва знаходзяцца на адным узроўні з верхнім краем трун, паводле нівеліровых адзнак узровень 222–226–236 (мал. 17).

Цела нябожчыцы пахавання № 1 размешчана галавой на паўночна-запад. Пахаванне зроблена ў даўбленай труне прамавугольнай са скругленымі вугламі формы, даўжыня труны 1,8 м, шырыня 0,4–0,45 м (мал. 18). Каляк быў перакрыты рошткамі паўспаракшленай труны, якая найлепш захавалася ў месцы судакрашчэння з косткамі чэраха, рэбер і лок (мал. 17). Ад труны фактычна засталіся толькі валокны дрва таўшчынёй 1–2 см. Рэшткі пакрыўкі труны знаходзіліся на каляску на глыбіні 0,1 м ад верхняга края сценкі труны (нівеліровы адзнакі адназначна 223–

229 – 234-244). Даўжыня касцяка ў пахаванні – 1,5 м (сапраўды рост жанчыны паводле антрапалагічнага вызначэння – 165 см). Цела пакладзена на спіну ў роўным стане, рукі нябожчыцы настаялі на рудзях. Захаванасць цела адносна добрая – для антрапалагічнай экспертызы сабраны практычна поўны набор. Пахаванне безінвентарнае. Труна была запоўнена пластом зярністага пяску жоўтага колеру, непазрэдна каля костак на вышыню 0,05–0,8 м ад дна труны зафіксавана драўляная паракля і светла-шэрая аднародная зямля (мал. 19).

На месцы труны засталася мацерыковая яма № 1 праманугольнай формы з закружэнымі краямі 1,8 x 0,45 м, глыбінёй 0,24 м. Яма мае плоскае роўнае дно, пахата нахілення сценкі. Яма запоўнена пластом зярністага пяску жоўтага колеру, на вышыню 0,05–0,08 м ад дна ямы зафіксавана драўляная паракля і светла-шэрая аднародная зямля (мал. 19).

Цяжкаўзятлівае пахаванне № 2 размерчана галавой на захад з невялікім адхіленнем у 18° на поўнач. Даўжыня памерна ва ўзросце 4–5 гадоў. Пахаванне зроблена ў труне праманугольнай формы, даўжыня труны – 1,28 м, шырыня – 0,4 м (мал. 18). Касцяк, ад якога захавалася практычна толькі чэрап, быў перакрыты рэшткамі паўсферачнай труны ў выцягзе прапінскай 1–2 см драўлянай параклі (нівелірыя адзнакі адпаведна 226–236 – 240–244–248) (мал. 17). Ад бакавых сценак труны фактычна засталося толькі валокны дрэва гаўшчынай 1–2 см. Труна была зроблена з дошак і брусоў і мела праманугольную форму з вертыкальнымі сценамі вышыняй 0,2 м. Дышкі замацавалі паміж сабой цвікамі, які былі знойдзены скрозь на перыметры труны (мал. 18). І гэты драўляны труна нізку была замацавана на драўляных брусах праманугольнага сячэння 1,5–2 x 10 x 125 (?) см. На адлегласці 35 см ад заходняга краю брусоў была зроблена пералачка з бруса шпалагацінага сячэння даўжыняй 0,3 м (мал. 18). Пералачка замацавана цвікамі, размерчанымі шыпкамі вонкі ад знешняга бруса. Вершодна, яна была не адна, аднак выразных следоў астатніх не захавалася.

Даўжыня касцяка ў пахаванні не вызначана, і такія ж калі ногі сарканелі. Цела пакладзена на спіну ў выцягнутым стане, плечавыя косткі размешчаны ўжоўжцела. Труна была запоўнена пластом зярністага пяску жоўтага колеру, непазрэдна каля костак на вышыню 0,05–0,08 м ад дна труны зафіксавана драўляная паракля і светла-шэрая аднародная зямля (мал. 19). Такая ж зямля знаходзілася і над дном труны ў запўненні паміж брусамі.

У раёне труней даўжынякі былі знойдзены пацёркі і алавяныя прававугольным крыжык. Каралі былі складзеныя з пацерак-бісера ў колькасці 116 шт., чатырох пацерак цёмна-сіняга колеру, адной пацёркі белага і адной чорнага колераў.

На месцы пахавання засталася мацерыковая яма 2 праманугольнай формы 1,25 x 0,4 м, глыбінёй 0,22 м. Яма мае плоскае роўнае дно, пахата нахілення сценкі. Яма запоўнена пластом зярністага пяску жоўтага колеру, на вышыню 0,05–0,08 м ад дна ямы зафіксаваны драўляная паракля і светла-шэрая аднародная зямля (мал. 19). Такая ж зямля зафіксавана ў запўненні прасторы пад дном труны паміж брусамі на вышыню 0,03 м.

Цела нябожчыцы пахавання № 3 размерчана галавой на захад. Пахаванне зроблена ў труне праманугольнай форме, даўжыня труны – 1,75 м, шырыня – 0,5 м (мал. 18). Труна зроблена з дошак, замацаваных паміж сабой цвікамі. Цвікі знойдзены скрозь на перыметры труны, пры гэтым асобныя шыпкі цвікоў знаходзіліся з унутранага боку труны (мал. 18). Касцяк быў перакрыты рэшткамі паўсферачнай накрывкі труны, якая найбольш захавалася ў месцы судакранення з косткамі чэрапа, рожер і рук (мал. 18). Ад труны фактычна засталіся толькі валокны дрэва гаўшчынай 1–2 см. Рэшткі накрывкі труны знаходзіліся на касцяку на глыбіні 0,2–0,3 м ад верхняга края сценкі труны (нівелірыя адзнакі адпаведна 222–233 – 249–259). Даўжыня касцяка ў пахаванні – 1,6 м. Цела пакладзена на спіну ў выцягнутым стане, рукі нябожчыцы паклоныца на жываце. Пахаванне безінвентарнае. Касцяк доволі моцна сарканелы, засталіся фактычна толькі чэрап (без патылічнай часткі), касці рук і ног без ступняў. Труна была запоўнена пластом зярністага пяску жоўтага колеру, непазрэдна каля костак на вышыню 0,8–0,1 м ад дна труны зафіксавана драўляная паракля і светла-шэрая аднародная зямля (мал. 19).

На месцы труны засталася мацерыковая яма 3 праманугольнай формы з закружэнымі краямі 1,75 x 0,55 м, глыбінёй 0,4 м. Яма мае плоскае роўнае дно, вертыкальныя сценкі. Яма запоўнена пластом зярністага пяску жоўтага колеру, на вышыню 0,08–0,01 м ад дна ямы зафіксавана драўляная паракля і светла-шэрая аднародная зямля (мал. 19).

Мацерык раскопа 1 – жоўты аднародны зярністы пясак жоўтага колеру. Шырокі мацерыка роўнае.

Пасля правадзена антрапалагічнай экспертызы, косткі былі раскладзены ў мацерыковых ямах ў аналітычным парадку разам з рэшткамі труні часткай

цівоў. Пахаванні засыпаны. На могілках адноўлены пачатковы выгляд пахаванняў, каміні пастаўлены на былых месцах у парадку іх размяшчэння.

Вынікі антрапалагічнай экспертызы матэрыялаў пахаванняў могільшкі Туржоц 2.

Шкілетныя парэшкі належаць жанчыне ва ўзросце больш за 60 гадоў (пахаванне № 1), дзяўчыцы ва ўзросце 4–5 гадоў (пахаванне № 2), мужчыне ва ўзросце 40–50 гадоў (пахаванне № 3). Статэаграфічныя характарыстыкі матэрыялу невысокі. Жаночы чэрап захавалася цалкам, у мужчыны былі разбураны пазыўччая і левая смежная кость. Дзіцячы тэрап быў цалкам разтрушчаны — відомы, што дзіцячaya кость захоўвалася горш за кость дарослых, што абумоўлена іх параўнальна слабай мінеральнай насычанасцю. Усе гэтыя змены былі ахарактарызаваны як тафымічныя (посміроўныя). Выражаныя паталогіі не назіралася. Па выніках дыскрымінацыйнага аспэкту як жаночы, так і мужчынскі чэрапы былі аднесены да групы сельскага насельніцтва Беларусі XVIII–XIX стст.

Археалагічным знаходкі. Сярод археалагічных знаходак раскопкі 1 знайта пераважнае керамічнае вырабы. Кераміка была знойдзена пераважна ў верхніх пластах на глыбіні да 0,3 м. Кераміка прадставіла кавалкамі гаршчкоў, зробленых па ручным і тэмным ганчарным крузе. Керамічнае цеста асобных пачыннаў утрымлівае даметкі жарстна дыяметра да 1–2 мм (мал. 12: 6, 8, 9; 14: 3–7). Знойдзены адобленае хвацістым арышчэкам веша гаршчок, зробленага па ручным ганчарным крузе (мал. 12: 1), а таксама малельскія фрагменты вешаў гаршчкоў, зробленых на тэмным (?) ганчарным крузе (мал. 12: 4). Падобным гаршчокі ў Полацку і Віцебску выраблялі з канца XVI ст. па пачатку XVII ст. [5, Мал. 6: 1–12; 9, с. 79]. Асобныя формы гаршчкоў (мал. 12: 2, 4) былі вядомы ў Віцебску ў першай палове XVIII ст. разам з адметнай кафляй з картушам [10, рис. 23]. Фрагмент аднаго добра заглажанага веша (мал. 12: 5) па аналогіі з калекцыйнай гаршчокі з Луэскага замка датуецца XVII ст. [3, мал. 6: 1; мал. 13: Тыл 6: А]. Каваткі дошаў гаршчкоў з буйной жарствой у керамічным цэсте верагодна былі выраблены ў XVI ст. (мал. 12: 6; 14: 6, 7), адна з іх мае невыразна борцік на краю і зроблена па ручным ганчарным крузе (мал. 14: 6). Такія ж прыкметы мае спешка гартка з жарствой у цэсте і барэзай на паказавым боку (мал. 14: 9).

Знойдзены фрагменты аднаго гаршчка з празрыстай карычневай глазурай, гаршчок датуецца другой паловай XIX — пачаткам XX стст. (мал. 12: 3).

Сярод рэштак керамічнага посуду не ўдалося аднавіць ніводнага цэлага начыння. Знойдзены разам

ніжэй частцы гаршчка, зробленага на тэмным (?) ганчарным крузе з адным кавалкам веша (мал. 12: 4, 9) спешка пра наяўнасць адшвенцанага рытуалу — гаршчок з кулям быў прынесены ўжо пахаванна і рытуальна разбіты на месцы пахавання. Магчыма, гартыюк разглядалі як сімвал жыцця, а калі чалавек паміраў, яго разбівалі ў знак завяршэння яго жыцця і спаўнення [8, с. 61]. Відавочна, што ў дадзеным выпадку адшвенцаны рышткі архайчнага і абрадавага абраду, калі закопвалі перавернутага посуду ў магілу выконвалі функцыю адмяжжвання ад смерці [2, с. 68]. Звычай быў посуд вядомы ў славянскіх пахавальных абрадах з сярэдзіны I тыс. н. э. На працягу ўсяго язычніцкага перыяду ён суправаджаўся рытуаламі кромішчы, але талы збіралі калі ў прых гаршчок-урту. На думку Г.В. Вілюцінай, звычай быў посуд на пахаваннях утпісненца ў амплітуду абрадавага начыння паміж разрывам сувязі з памерлым і захаваннем гэтай сувязі [2, с. 70]. Да гэтага ж трэба дадаць, што слова "чораі" у славянскіх мовах уваходзіць да абазначэння трышчэпа і начыння [2, с. 70].

Сярод знаходак вылучаецца кавалак рамачнай кафлі, зроблены з добра спечанай адшроднай чырванай гліны. Малюнак невыразны, аднак гэхалагічна (наяўнасць рамкі з адным уступам, добры абпал, аднароднае керамічнае цеста) кафля датуецца сярэдзінай XVII — пачаткам XVIII стст. (мал. 14: 1).

Пераважная большасць знойдзеных шпікоў з'яўляліся часткамі калекцыйнай драўляных труп (мал. 21). Цікава таксама розныя памеры ад 4 да 8 см у даўжыню, стрыжанні прамавугольна ў сячонні, палішка прамавугольна ці авальная. Асобна прадставлены скобы, зробленыя на аснове шпіка з лідзюва прымішлявай жалоскай металу ў выглядзе літары "Т" (мал. 21: 3).

Караці сковазеньця з пацерак-бісера ў калекцыі 116 птл. чатырох пацерак чэмна-сіня акалеру, адной пацеракі беллага і адной чорнага колераў знойдзены ў пахаванні дзяўчыцы ў раёне грудзей (мал. 20: 1). Бісер зроблены з чэмнага шпіка, звонку пакрытага пчовай карычневай эмаляю, форма дзежкападобная і цыліндрычная, даўжыня 2–3 мм, дыяметр 2–3 мм.

Усе астатнія пацеракі маюць дзежкападобную форму. Пацеракі сіняга колера маюць памеры 1 x 1 см, дыяметр адтуліны 2 мм, пацеракі чорнага колера мае памеры 1 x 0,8 см, дыяметр адтуліны 3 мм. Пацерака беллага колера мае памеры 0,8 x 0,8 см, дыяметр адтуліны 2 мм. Рэканструкцыя караці прыведзена на мал. 20: 1.

Прамак аналогія пацеракам не выяўлена. Адзначым, што падобныя па памерах і колеры пацеракі былі знойдзены В.М. Іл'юка на гарадскім могілніку

Гарадок (Гаршодзіцкі раён Віцебскай вобласці). Могільнік дзевяці XV–XVI стст. [9, с. 161]. Каразі з аднаго гарадоцкага пахавання прадстаўлены буйнымі пацеркамі, сярод якіх былі дзекатападобныя сінія і чорныя пацеркі [4, с. 133]. Як можна меркаваць па выяве [4, мал. 139: 7], памеры сініх дзекатападобных пацерак перавышаюць знойдзеныя на могільніку Туржэц 2 (каля 1,3 (1,4) x 1 см). Пацерка авальнай формы з сіняга непразрыстага шкла была знойдзена ў Полацку рэкам з магілай 1663 г. падчас раскопак Н.І. Здыювіч, пацерка з'яўлялася часткай жаночага ўпрыгожвання і мела даўжыню каля 1,2 см [6, Ф. 58].

Разам з пацеркамі былі знойдзены шывавыя крыжык (мал. 20: 2, 3). Крыжык зроблены тэхнічнай адліўкі ў форме, складзены з двух паловак праз згінанне павішам парыхтоўкі ў верхняй частцы. Захавалася выява ўскрыжавання (аверс), выява на ровесным баку не чытаецца. Памеры крыжыка 2,5 x 3,5 см, ніжняя частка аблімана. Захаванасць дрэжня, мела шорысты, крохкі.

Такім чынам, галіцарныя вырабы з раскопа 1 даюцца XVI–XVIII стст., а зін фрагмент паліванага гарніка быў выраблены ў другой палове XIX – пачатку XX стст. Фрагмент кафіі мае больш вузкая датычанне – сяродзіна XVII – пачатак XVIII стст.

Праблемы інтэрпрэтацыі і ацэнаў.

Вызначэнне асаблівасцей пахавальнага абраду сельскага насельніцтва Беларусі XVI–XVIII стст. з'яўляецца актуальнай задачай, паколькі стан даследавання сельскіх могілак з'яўляецца пакуль што недастатковым. Старажытная пахавальная абрада сельскага насельніцтва X–XIII стст. на тэрыторыі Беларусі прадстаўляе значна большыя магчымасці для гістарычных рэканструкцый, чым даследаванне ўласна пахавальнай абрадаў беларусаў. Асноўнымі даследаванымі пахавальнымі помнікамі сельскага насельніцтва Беларусі ў эпоху ранняга Новага часу (XVI–XVIII стст.) з'яўляюцца Гродзеншчына [8], у межах ступені – Гомельшчына і Віцебшчына [4].

Паводле А.В. Квяткоўскай, левабярэжжа Заходняй Дзвіны ў межах Барысаўскага, Бярэзінскага, Глубоцкага, Докшыцкага, Лепельскага, Уланьскага і інш. раёнаў Віцебскай вобласці ўваходзіла ў арэал распаўсюджвання сяродзіявечных каменных пахаванняў – помнікаў разнапланых і хрэсціцішч адрозных [8, с. 40]. Таму ў вызначэнні характару пахаванняў могілак Туржэц 2 варта аблірацца на шыўны археалагічны магірыял.

Даследаванні ў раскопе 1 пахавання належалі сельскаму насельніцтву вёскі Туржэц. Пра гэта сведчыць характар пахаванняў, а таксама многія атрыманнічныя

экспертызы. Знойдзеныя ў пахаванні дзевяці рачы прамых аналогій не маюць, аднак форма нашэльнага крыжыка і спосаб яго вытворчасці сведчаць на карысць яго дэкацыя ў межах XVII – XVIII стст. Крутыя шкляныя пацеркі зрэдку сустракаюцца ў напластаваннях Полацка XVI–XVIII стст.

Фрагменты керамічнага посуду, знойдзеныя ў раскопе 1, даюцца XVI–XIX стст., аднак асноўная частка рэшткаў гарнічковага мае датычанне XVII – XVIII стст. Найверасцей пахаванні былі зроблены ў першай палове, магчыма, пачатку XVIII ст., а ўшыюванне намерлых працягнулася да пачатку XX ст. Не выключна, што ў той час, калі былі здзейшаны пахаванні раскопа 1 могільнік ужо дзейнічаў – гэтым тлумачацца знаходкі неспытных керамічных форм посуду XVI ст.

Пахаванні зроблены ў драўляных трунах. Цела сталай жанчыны (больш за 60 гадоў) было зменчана ў драўлянай калядзе. Відаль, да яе смерці рыхтавалася і драўляная труна была закладзена падрыхтавана. Смерць мужчыны і дзяўчындкі, магчыма, была нечаканай, і таму родамі былі зроблены труны з дошак, выраб якіх не займае шмат часу.

На месцы ўсіх раскопаных пахаванняў узносіцца складаныя канструкцыі – дамавіна з дрэва, якая спальвалася. Калікі вузкія, знойдзеныя скрозь у зямлі над трунамі сведчаць, што перад пахаваннем выявоўка выпальвалася. Магчыма, гэта было зроблена значна раней і сведчыць пра наяўнасць лічэ больш рашіх пахаванняў, следоў якіх не захавалася. Паводле А.В. Квяткоўскай, пугальныя прышасці на аналагічных пахаваннях помішчых сведчаць пра рэлігійны характар вераванняў (культа Зніча) [8, с. 60]. Паводле вуснага вызначэння кашыцата гістарычных навуц, дашыла ІЦУ Уладзіміра Аляксандравіча Лубача, звесткі пра культ Зніча ў этнаграфічных крыніцах XIX–XX стст. адсутнічаюць. На думку даследчыка, лепей казаць пра някласіфікаванае ролю агню, напрыклад яго ачышчальнай функцыі, у пахавальным рытуале ці абрадаў шынавання трунаў.

Дзеля будаўніцтва каменных агроджаў ў галаве і зрэдку, у нагах нябожчыка выкарыстоўвалі камяні са знакамі. Прынамсі, традыцыя будаўніцтва ачышчальных каменных агроджаў з устаўнымі у нагах і галаве нябожчыка мялікіх камянеў са знакамі выкарыстоўвалася на могілках Беларускага Паліамонна (Ваўкавыскі раён Гродзенскай вобласці) пачатку XVI–XIX стст. і з'яўляецца найбольшым маркерам для перыяду дзевяці пахаванняў [8, с. 47, 161]. Паходжанне каменных канструкцый ранняга

Новага часу генетычна звязана з больш ранняй пахавальнай сярэднявечнай традыцыяй [8, с. 47].

Паходжанне камянёў са знакамі застаецца не высветленым. Магчыма, што да XVIII ст. — часу ўладкавання пахаванняў могільніка Туржэц 2 — семнаццаці вяўу на камянях была ўжо забыта і смяліе адмыслова выкарыстоўвалі камяні са знакамі, якія нагадвалі хрысціянскі крыж. Можна меркаваць, што сяляне разбіраў і стараы азыгніткія кацішчы, якімі была нольмі багата навакільная акруга (наўносна ахвярнік гэта пацвярджае). Пра час нанясення сімволікі на камянях можа ўскосна сведчыць выява шалома XIV—XVI стст. над пахаваннем мужчыны.

Асобныя, безумоўна хрысціянскія каменныя крыжы, былі зроблены ў час існавання могільніка. Не выключана, што могільнік Туржэц 2 пачаў дзейнічаць раней за XVIII ст., гэта можна падвердзіць шляхам правядзення далейшых раскопак.

Адначасым адну характэрную асаблівасць: ушаноўванне памерных на даследаваных пахаваннях могільніка Туржэц 2 ірацівалася з XVIII ст. да пачатку XX ст. Беларускія сяляне стварылі вельмі ўстойлівую традыцыю, існаванне якой не перапынілі пмагілікія войны і нястанкі 1654–1667 гг., у выніку якіх гэты край абязлюдзеў на 75 % [13, с. 130], а таксама спусташальныя войны XVIII—XIX стст.

Аналагічныя могільнікі былі выяўлены С.М. Глушковым у 2006 г. каля в. Глыбачка, Двор Паўлюк (Ушачкі раён), Варонічы (Палацкі раён). Гэты рэгіён уваходзіць у гістарычную Полацкую акругу (у XVI—XVIII стст. гэта, адпаведна, межы Полацкага ваяводства, якое існавала да 1777 г.) [12, с. 524]. Разам з С.М. Глушковым у 2007 г. тамі была праведзена археалагічная разведка на могілках, вынікі якой дазваляюць зафіксаваць падобную да могільніка Туржэц 2 сістэму размешчэння і будоўлі пахаванняў.

Вясковыя могілкі каля вёскі Глыбачка (Ушачкі раён) размешчаны на паўночнай ўскраіне вёскі на роўнай пляцоўцы паміж двух пэвалііх азёр (мал. 1). Могілкі шіросыя дрэвамі і падлескам. Старажытныя пахаванні ўяўляюць сабой выдатнутыя па накірунку паўднёвы-ўсход — паўночны-запад авальныя агароджы з камянёў, даўжэйшай каля 1,5–2 м, шырынёй каля 1 м. Памеры камянёў ў сярэднім 0,2–0,4 м (зафіксавана больш 10 выразных пахаванняў). З паўночна-заходняга боку кожнага пахавання, як правіла, размешчаны вялікі камень вышэйшай каля 1 м. На некаторых камянях сустракаюцца высечаныя барочныя надпісы “DOM” (ад лацінскага “DOMINUS VOBISUM” — Господзь з вамі) і даты 1837, 1843 і інш. На некаторых камянях высечана сімволіка ордэна езуітаў (надпіс IHS і

паляючае сэрца пасярэдзіне літары “H”). Адзін з камянёў змятчае нявяу сімволікі ордэна, пад ім дата “1837”, пад лятай скарачаны надпіс “DOM” і ўнізе яшчэ адзін надпіс “JURKO” (мал. 22). Тут жа ў цэнтральнай частцы могілак з паўночнага боку размешчана некалькі каменных крыжоў (мал. 23).

Старажытныя пахаванні захаваліся ў цэнтры могілак на пляцоўцы памерамі каля 90 x 40 м, арыентаванай даўжэйшым бокам па лініі паўднёвы-запад — паўночны-ўсход. Могілкі размешчаны радамі ўлучальную адзін да аднаго. З усіх бакоў старажытныя пахаванні забудоўваюцца сучаснымі. Цікава адзначыць, што пераважаюць большасць сучасных пахаванняў арыентаваны па накірунку ўсход-запад (галава памерлага), аднак некаторыя пахаванні 1960-х — 1970-х гг. арыентаваны аналагічна старажытным — галава памерлага арыентавана галавой не на захад, а на паўночны-заход. Такім чынам, прасочваюцца шэрая пераемнасць старажытнай і сучаснай традыцыі пахаванняў.

Вясковыя могілкі каля в. Двор Паўлюк (Ушачкі раён) размешчаны на заходняй ускраіне вёскі на высокім пагорку (мал. 1). Цікава, што паўночна-заходняга боку будаваны сучаснымі пахаваннямі. У цэнтральнай частцы могільніка зафіксаваны фрагментаваны ўчасткі старажытныя пахаванні — могілкі з каменнымі агароджамі. Пахаванні ўяўляюць сабой выдатнутыя па накірунку паўднёвы-ўсход—паўночны-запад авальныя агароджы з камянёў, даўжэйшай каля 1,5–2 м, шырынёй каля 1 м (зафіксавана 3 пахавання добрай захаванасці). Памеры камянёў ў сярэднім 0,2 м.

Вясковыя могілкі каля в. Варонічы (Палацкі раён) размешчаны на адлегласці 0,5 км на захад ад вёскі на высокім пагорку на беразе р. Ушача (мал. 1).

Старажытныя пахаванні захаваліся на паўночна-заходняй частцы могілак памерамі каля 180 x 50 м, арыентаванай даўжэйшым бокам па лініі паўднёвы-ўсход—паўночны-запад. Гэтыя стараы могілкі размешчаны ў паўночна-заходняй мысавай частцы. Могілкі размешчаны радамі ўлучальную адзін да аднаго. У паўночна-заходняй і паўднёва-ўсходняй частцы яны актыўна асвойваліся над сучаснымі пахаваннямі.

Могілкі шіросыя дрэвамі і падлескам. Пахаванні ўяўляюць сабой выдатнутыя па накірунку паўднёвы-ўсход—паўночны-запад авальныя агароджы з камянёў, даўжэйшай каля 1,5–2 м, шырынёй каля 1 м. Памеры камянёў ў сярэднім 0,2–0,4 м (зафіксавана больш 100 (!) выразных пахаванняў). Зрэдку з паўночна-заходняга боку пахаванняў размешчаны вялікія каменныя вышэйшай каля 1 м. На большасці пахаванняў і памінуючыя камяні

адсутнічаюць. На некаторых пахаваннях размешчаны каменныя крыжы, на асобных камяных высечаны крыжы. На адным камяні з чырвонага граніта зафіксавана надпіс “ГРН” (“Царь”), над надпісам выбіта гарызонтальная лінія і наўзьяво ўсіх трох літар, пад надпісам, у прамыт (з водступам) літары “Ъ” высечаны раўнакашовы крыж. Асаблівасцю надпіса з’яўляецца архаічны спосаб перадачы літары “Ц” – яна падобная на “С”, што ўскосна сведчыць пра познесярэднявечную традыцыю напісання. Крыжападобныя знакі размешчаны і на баках перагродкі крыжа (шыр. 24). Гэты камень размешчаны ў паўночнай, магчыма, найболей старажытнай частцы могілніка.

Паводле вуснага вызнання У.А. Лобача, ашчы іных могілнікаў з каменнымі агароджамі менавіта на левабярэжнай частцы Беларускага Падзвіння значна больш і некаторыя з іх адкрытыя цяпер этнаграфічныя экспедыцыяй Пінскага дзяржаўнага ўніверсітэта ў 1995–2006 гг. Напрыклад, на могілніку каля вёскі Што Шыбоцкага раёна на штым з камянеў у 2002 г. зафіксавана ўнікальная смятэльная выява.

Вядома, што вылучыліся некалькіх родаў помнікаў варта асоблага даследавання і прабуе сумесна намагацца археолагаў і этнографію.

Высновы. Адкрытыя пахаванні, ніяк, далёка не адзіныя, якія існавалі ў гістарычнай Палацкай акрузе. Іх негаразныя сляды, спадзяемся, яшчэ магчыма выявіць на асобных месках могілках. Варта асоба падкрэсліць той факт, што адкрытыя могілнікі каля вёсак Туржэц 2, Варонічы (Пінскага раёна), Пінска і Двор Шаўліе (Ушацкага раёна) яскрава сведчаць пра аднаведную традыцыю сельскіх пахаванняў. Характэрнымі рысамі гэтай традыцыі з’яўляюцца: арыентацыя памерлых галавой на паўночны-заход; размешчаныя між іншым на паўночны-заход – паўночны-ўсход; наяўнасць каменных агародкаў навалі і нірзтка, вапнікі камянеў са знакамі ў галаву і нагах шэбжыка. Зрэдку замест камянеў выкарыстоўваюцца каменныя крыжы.

На аналогіі з пахаваннямі каля вёскі Туржэц 2 і шэрагу дадатковых прыкмет гэтую групу сельскіх могілнікаў можна чапляраць дачынаць XVI–XVIII стст. Не выключана, што могілнікі пачалі дзейнічаць рэйкі, у XVI ст., пра што сведчаць наўзьяво пугаво ў культурным плане пач раскапаныя пахаваннямі могілніка Туржэц 2, каля вёскі вярнічнага паселішча XVI ст., выява шалома з гэтага ж могілніка, а таксама архаічны надпіс, выяўлены на камяні з могілніка Варонічы.

Вызначаная традыцыя сельскіх пахаванняў у Палацкай акрузе існавала сама меней у XVIII ст., як можна меркаваць па трох раскапаных пахаваннях могілніка Туржэц 2. Дарэчы, гэты могілнік з’яўляецца адметным па колькасці захаваных камянеў са знакамі і пахаванняў з каменнымі агароджамі. Аналітычныя могілнікі з адпаведнай сістэмай пахаванняў існавалі на тэрыторыі Беларусі і ў больш ранні час, прынамсі, у XV ст., пра што сведчаць магэрыялы раскопак могілніка на гарадзішчы Новае Балецк Гарадзскага раёна Віцебскай вобласці [4, с. 136, мал. 138]. Паводле плана раскопа ў Новым Балецку відавочна прасачваецца арыентацыя пахаванняў на паўночны-паўднёвы-ўсход – паўночны-заход. Аналітычныя арыентацыя часткі пахаванняў зафіксавана на сельскім могілніку XVI–XVIII стст. каля в. Снядзін Пётрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці [4, с. 137, мал. 153].

Паводле раскопак трох пахаванняў на могілніку Туржэц 2 можна вызначыць, што пахаванні існавалі працяглым сельскаму населенню. Цела стаяла жывым былі пакаладзены ў даўжынёную каляду, цела мужчынны і дзяўчыны ў драўляныя труны зробленыя з дошак і замацаваныя цыкамі. Пахавальны інвентар, у рэчым выкарыстаннем, адсутнічае, што традыцыйна для пахаванняў XVI–XVIII стст. [4, с. 138]. Пасля закатаўшы шэбжыкаў на глыбіню каля 0,7 м над пахаваннямі ўсталяваліся драўляныя канструкцыі. Удзяюся прасачыць асаблівасці драўлянай канструкцыі над пахаваннем № 3. Тут захаваліся рэшткі прамаягольшай (зрубнай?) асновы памерамі каля 2,5 x 1,2 м на глыбіню каля 0,3 м. Дыяметр бярвенняў складаў каля 0,2 м. Гэтая канструкцыя, відаць, з’яўлялася асновай злучаю большыя і збудаваныя, ікое адрывлова стаялалася ікляю чаго на паверхню сталіні і разбівалі гаршчок з вуглем, кідалі разбітыя гаршчкі. Апошні этап уладкавання пахавання звязаны з будаўніцтвам каменнай агароджы.

Адкрытыя пахаванні ідэнтыфікуюць незнаёму старонку развіцця народнай культуры беларусаў левабярэжнага Падзвіння ранняга Новага часу. Мол вядомых традыцый і ўжываліне продкаў з’яўляюцца характэрнымі прыкметамі пахавальнай абрадавалі беларусаў Падзвіння ў XVIII ст. – традыцыі, якой варта шчынавацца і ў наш час.

Літаратура

1. Божыц Ю., 2003. Зборнік Вялікага княства Літоўскага 1385–1576. Мін.
2. Валодзіца І.В., 1999. Сематыка рэчэй у духоўнай спадчыне беларусаў. Мін.

3. Ганецкая Л.У., 2005. Асар'ямент херымічвала посулу з ідэянік стратэграфічных зарэкаментаў культурнага пласту Глускага замка // *Матэрыялы па археалогіі Беларусі*. Вып. 9. С. 154-167.

4. Дучын Л.У., Юр А.В., Ляўко В.М., 2001. Археалагічнае вывучэнне гарадскіх і сельскіх могілак // *Археалогія Беларусі*. У 4 т. Т.4. Цімізі ХІV-ХVІІ стст. Мн. С. 132-139.

5. Здановіч П.І., 1998. Комплекс рэчаў з пабудовы ХVІ ст. з Полацка // *Історыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: Матэрыялы П Міжнароднай навуковай канферэнцыі*. Полацк. С. 125-140.

6. Здановіч Н.І., 1993. Справаздачы пра археалагічныя даследаванні па вул. Леніна, 35 у г. Полацку ўлетку 1992 г. Кн. 1. // *Архіў П'НАІБ*. Вопіс 1. стр. 1450.

7. Историко-юридические материалы, извлечённые из актовых книг губерний Витебской и Могилёвской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске в изданные

под ред. архивархивуса сего архива Сазонова, 1891. Вып. 22. Витебск.

8. Квятковская А.В., 1998. Ятыяжские могильники Беларуси (к ХІ-ХVІІ вв.). Вильнюс.

9. Ляўко О.Н., 1992. Средневековое гонимство северо-восточной Беларусии. Мн.

10. Ляўко О.Н., 2005. Археалагічнае ісследванне ул. Узорскай в г. Витебске (1975-2005 гг.) // *Матэрыялы па археалогіі Беларусі*. Вып. 9. С. 168-187.

11. Ляўко В.М., 1993. Гарадок // *Археалогія і этнаграфія Беларусі: Энцыклапедыя*. Мн.

12. Насевіч В., 1999. Полацкае выкладства // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*: у 6 т. Т. 5. Мн.

13. Сагановіч Г., 1995. Певяломяя вайна: 1654-1667. Мн.

14. Справа польскага гродскага суда 1533-1539 гг., 1928 // *Беларускі архіў*. Т. 2. Мн.

Дук Д. У. (Наваполацк)

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ РАСКОПКИ НА ГРУНТОВЫМ МОГІЛЬНІКУ ТУРЖЭЦІ (2 ПОЛАЦКАГА РАЁНА

Summary

The article gives the data concerning the results of the archaeological research of the burial in the ground «Turzets 2» in Polotsk region in 2006. The excavations have been carried out for the first time, the burial was discovered in 2004. Ancient graves in the centre of a present-day village cemetery with the area of 16 hectar: the area of the burial ground is 0,32 hectar. The excavation uncovered three graves: one of a man over 40 years old, another of a woman over 60 ans the other of a girl of about 4 or 5. All the graves, except the girl's, had no things in them, consisted of wooden coffins, and belonged to peasants of the 18th century. There was a tin ortodox cross and a necklace of numerous glass beads on the girl's body. An anthropological examination of the bodies has been carried out. Also the article gives information about wooden and stone constructions dug out during the excavation, about signs on stones that are of more ancient origin. The article contains new information about similar old cemeteries discovered in 2006 in the other parts of Polotsk region. The description of funeral rites of dwellers of Polotsk region of the 18th century.

- ХАРИТОНОВИЧ З., МЯДЕЛЕЦ А., КЕМЬКО П.**
 НОВЫЕ НАХОДКИ ИЗДЕЛИЙ С ВЫЕМЧАТЫМИ ЭМАЛЯМИ НА ТЕРРИТОРИИ
 БЕЛАРУСИ. 2
- ВАЙЦЯХОВИЧ А.В. (Мінск)**
 АСАБЛІВАСЦІ ПАХАВАЛЬНАГА АБРАДА КУРГАННАГА МОГІЛЬНІКА БІРУЛ
 (ПАРЭЧЧА) ДОКШЫЦКАГА РАЁНА ВІЦЕБСКАЙ ВОБЛ. 2
- ЗВЯРУГА Я.Г. (Мінск)**
 ДАСЛЕДАВАННЕ ПАСЕЛШЧ У БАСЕЙНАХ РОСІ, ЗАЛІВЯНКІ І СВІСЛАЧЫ 23
- КЕМЬКО П.М. (Мінск)**
 ЭЛЕМЕНТЫ ПОЯСНОГА НАБОРА X-XII ВВ. С СЕЛІЦА НА Р. МЕНКА. 24
- КОШИМАН В.І. (Мінск)**
 ВЫРАБЫ З КАЛЯРОВАГА МЕТАЛУ З ГАРАДЗІШЧА КАШЛАЌЫ (па матэрыялах
 даследаванняў 1999-2004 гг.) 25
- ДУК Д.У. (Наваполацк)**
 АРХЕАЛАГІЧНЫЯ РАСКОПКІ НА ГРУНТОВЫМ МОГІЛЬНІКУ ГУРЖОЦ 2
 ПОЛАЦКАГА РАЁНА 26
- ЗАМЕТКІ**
- ГУСАКОВ М.Г. (Москва)**
 О ГРУЗИКАХ «ДЪЯКОВА ТИПА» ИЗ РАСКОПОК ГОРОДИЩА МИЛОГРАДСКОЙ
 КУЛЬТУРЫ (отчет Я.С. Рассадину). 286
- ТОМАШЕВИЧ И.В. (Мінск)**
 ЯЗЫЧЕСКИЕ ПРИВЕСКИ В ВИДЕ МИНИАГОРНЫХ ХОЗЯЙСТВЕННО-БЫТОВЫХ
 ПРЕДМЕТОВ С ТЕРРИТОРИИ БЕЛАРУСИ 287
- ДА ДЫСКУСІІ**
- ДЗЕРМАНТА А., САНЬКО С. (Мінск)**
 БАЛЦКАЯ АЎТАХТАПІСЦКАЯ МАДЭЛЬ ЭТНАГЕНЕЗУ БЕЛАРУСАЎ 290